

Rapport 2008:118

Arkeologisk förundersökning

Elkabel genom Hemmingstorps hytta

RAÄ 236
Risinge - Falla 1:3 och 1:4
Risinge socken
Finspångs kommun
Östergötlands län

Erika Räf

Elkabel genom Hemmingstorps hytta

Innehåll

Sammanfattning	2
Inledning	4
Områdesbeskrivning	4
Syfte	4
Metod och dokumentation	5
Resultat och tolkning	5
Sammanfattande tolkning	6
Referenser	6
Tekniska uppgifter	7
Bilaga 1. ¹⁴ C-dateringar	8
Bilaga 2. Ritningar	10

*Omslagbild: Bäckravinen vid Hemmingstorpshyttan från väster. Ruinerna av masugnen syns i bakgrunden, som en kulle på den södra sidan om bäcken.
Foto Erika Räf, ÖLM.*

Ö S T E R G Ö T L A N D S L Ä N S M U S E U M
A V D E L N I N G E N F Ö R A R K E O L O G I

Box 232 • 581 02 Linköping • Tel 013 - 23 03 00 • Fax 013 - 12 90 70
info@ostergotlandslansmuseum.se • www.ostergotlandslansmuseum.se

Sammanfattning

Östergötlands länsmuseum utförde i december 2006 en arkeologisk förundersökning i form av antikvarisk kontroll i samband med schaktning för elkabel samt uppförande av nytt elskåp inom fastigheterna Risinge-Falla 1:3 och 1:4, Risinge socken, Finspångs kommun. Schaktningen skedde intill en grusväg som gick genom Hemmingstorps hyttområde (RAÄ 236). Fornlämningen omfattar bl a slaggvarp.

Den totala schaktsträckningen var ca 350 m, varav ca 90 m berörde fornlämningen. Längs med hela schaktsträckan inom den kända fornlämningen, samt ytterligare ca 20 m norr om fornlämningens begränsning, framkom lager med sotsvart sand med måttligt inslag av slagg.

På tre ställen i kabelschaktet framkom mer kompakta slagglager. Sannolikt rör det sig om slagg som bl a har använts som bärlager för väg. Slaggen representerar således inte slaggvarp i ursprungligt läge.

Erika Räf
antikvarie

1495700

1495800

6506600

6506600

6506500

6506500

6506400

6506400

6506300

6506300

1:3

Schakt utan slagg

Lager 3

Lager 2

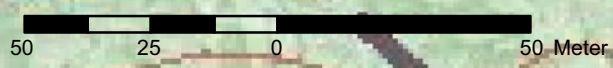
Schakt med slagg

Lager 1

Hyttk

Hyttområde

1:15

© Lantmäteriverket MS2008/06551

1495700

1495800

Figur 3. Slaggvarp inom Hemmingstorps hyttans fornlämningsområde (RAÄ 236). Fotot taget från norr. Foto Erika Räf, ÖLM.

Figur 4. I samband med nedläggningen av jordkabel skulle luftledning raseras. Två av de befintliga luftledningsstolparna stod i varsitt slaggvarp. En av dem står kvar som fäste för ett kabelskåp. Den andra stolpen (bilden) kapades vid markytan och togs bort manuellt för att undvika ingrepp i fornlämningen. Fotot taget från väster. Foto Erika Räf, ÖLM.

Inledning

Östergötlands länsmuseum utförde i december 2006 en arkeologisk förundersökning i form av antikvarisk kontroll i samband med schaktning för elkabel samt uppförande av nytt elskåp inom Hemmingstorps hyttområde, Risinge socken, Finspångs kommun. Förundersökningen utfördes efter beslut från länsstyrelsen i Östergötlands län.

Uppdragsgivare var Vattenfall Eldistribution AB vilka även svarade för de arkeologiska kostnaderna. Ansvarig för förundersökningen samt utformningen av rapporten är undertecknad.

Områdesbeskrivning

Hemmingstorps bytomt ligger på en höjdrygg i skogsbygden sydväst om Finspång. Bebyggelsen i dagens Hemmingstorp är väl samlad kring byvägen. Byn finns nämnd i skrift första gången på 1360-talet genom "Anunder j hemmingsthorpe". År 1389 omnämns en "swen i hemmingsxtorpe" (www.sofi.se/ortnamn).

Hemmingstorps hytta (RAÄ 236) ligger några hundra meter norr om bytomten i en mindre bäckrav. Hyttområdet utgörs av en hyttruin i form av en kulle på den södra sidan om bäcken (se omslagsbild). Av masugnen återstår en del av pipan som är närmast rund med en diameter på ca 1,3 m och en höjd av ca 2 m. Intill hyttruinen finns omfattande områden (80 x 10-80 m) med slaggvarp. Hyttan har tillhört Vånga bergslag och finns med i de första hyttlängderna från 1620-talet. Hyttan blåstes sista gången år 1739 (Fornminnesregistret, RAÄ 236, Risinge sn).

Syfte

Syftet med förundersökningen var att fastställa om och i vilken omfattning fast fornlämning i form av slaggvarp och andra anläggningar skulle komma att beröras av de planerade arbetena. Dessutom syftade förundersökningen till att bedöma omfattning och vetenskaplig potential av de lämningar som framkom.

Resultatet av förundersökningen var även ämnat att vara beslutsunderlag för exploatörens planering samt länsstyrelsens fortsatta hantering av ärenden.

Till den arkeologiska förundersökningen knöts ett antal frågeställningar, som rörde omfattning och utbredning av möjligt slaggvarp i det aktuella schaktet. En följdfråga till detta var om det i så fall var möjligt att se olika deponeringsfaser i varpet samt vilka dateringar varpet kunde ha.

Metod och dokumentation

Förundersökningen utfördes som antikvarisk kontroll i samband med schaktningsarbetena. Schaktningen för jordkabeln skedde med grävmaskin intill en befintlig grusväg som gick genom hyttområdet.

Den totala schaktsträckningen var ca 350 m, varav ca 90 m berörde fornlämningen. Schaktet för jordkabeln var ca 0,5 m brett och ca 0,8 m djupt. På de områden där mer kompakta slagglager framkom grävdes schaktet djupare till undergrunden. Prov av slagg för kommande petrografiska och metallografiska analyser samt kol för ^{14}C -datering togs i slagglagren. Värt att notera i sammanhanget är att slagg från masugnprocesser under den förhållandevis sena period som Hemmingshyttan uppges ha brukats, i regel inte innehåller kol.

I samband med nedläggningen av jordkabel skulle luftledningen raseras. Två av de befintliga luftledningsstolparna stod i varsitt slagghvarp. En av dem står kvar som fäste för ett kabelskåp. Den andra stolpen kapades vid markytan och togs bort manuellt för att undvika ingrepp i fornlämningen (figur 4).

Dokumentationsmaterialet i form av ritningar och digitala inmätningar förvaras på Östergötlands länsmuseum

Figur 5. Lager 1 från söder. Foto Erika Räf, ÖLM.

Resultat och tolkning

Längs med hela schaktsträckan inom den kända fornlämningen, samt ytterligare ca 20 m norr om den kända fornlämningens begränsning (figur 2), framkom lager under markytan med sotsvart sand, med måttligt inslag av slagg. Slaggen var till allra största delen brun-gråsvart till färgen och hade en porös och lätt karaktär. Enstaka slaggbitar var mer kompakta och glansigt blågröna i färgen. Storlekarna varierade från ca 0,4 m ner till vittrat "slaggrus".

På tre ställen i kabelschaktet framkom tydligare, mer kompakta slagglager:

Lager 1

(figur 5, 6 och bilaga 2) I schaktets sydligaste del, omedelbart intill elstolpe med elskåp. Inom en sträcka på ca 7 m i N-S riktning påträffades ett ca 0,7 m tjockt slagglager. Lagret bestod av mycket sotigt "slaggrus" samt måttliga inslag av 0,05-0,3 m stora slaggbitar. Slaggen var till allra största delen brun-gråsvart till färgen och hade en porös och lätt karaktär. Enstaka slaggbitar var mer kompakta och glansigt blågröna i färgen. Lagret var mycket löst packat och hade sannolikt blivit stört när man grävde ner ledningsstolpen.

Figur 6. Kabelschaktet intill transformatorstolpe. Lager 1 synligt i schaktet. Fotot taget från norr. Foto Erika Räf, ÖLM.

Lager 2

(figur 7 och bilaga 2) Ca 25 m norr om lager 1. Under ett grusbärlager för vägen framkom ett ca 0,6 m tjockt slagglager. Lagret var ca 12 m långt i N-S riktning. Jämfört med slaggmaterialet i lager 1 var materialet i lager 2 något fastare packat. Det innehöll också en större andel förhållandevis stora slaggbitar (0,2-0,4 m). I övrigt var slaggmaterialet jämförbart med lager 1.

Lager 3

(bilaga 2) Ca 40 m norr om lager 2. Lager 3 framkom direkt under markytan. Det var ca 0,6 m tjockt och ca 6 m långt i N-S riktning. Precis som i lager 2 var slaggmaterialet något fastare packat samt innehöll en större andel förhållandevis stora slaggbitar (0,2-0,4 m), jämfört med lager 1. I övrigt var slaggmaterialet jämförbart med lager 1.

Som redan har nämnts togs prov av slagg för kommande petrografiska och metallografiska analyser samt kol för ¹⁴C-datering i slagglagren. Efter muntligt samråd med Lena Grandin, Geoarkeologiskt Laboratorium (GAL), vid avdelningen för arkeologiska undersökningar, Riksantikvarieämbetet, beslöts att i första hand låta datera kol från lagren. Om dessa

Figur 7. Lager 2 (utsnitt) från väster. Foto Erika Räf, ÖLM.

dateringar visade på någon medeltida eller ännu äldre datering, bedömdes det vara värt att gå vidare även med analyser av slaggen. De tre ¹⁴C-dateringarna som utfördes gav ett brett utslag med flera toppar (bilaga 1). Alla låg dock inom hyttans förmodade brukningstid. Två kolprov i lager 2 gav följande dateringar: 1660-1950 AD (Ua-33933, 2 sigma) respektive 1490-1960 AD (Ua-33934, 2 sigma). Det senare provet var taget i infiltrationsnivån under själva slagglagret. Från lager 3 gav ett kolprov resultatet 1680-1930 AD (Ua-33935, 2 sigma).

Utifrån resultaten från ¹⁴C-dateringarna beslöts att inte gå vidare med analyser av slaggen. Detta beslut grundades också på det faktum att lagren sannolikt var störda och omrörda och således inte representerade primära slagggvarp. Man kunde därmed inte avgöra slaggens relativa kronologiska kontext utifrån lagrens stratigrafi.

Sammanfattande tolkning

För alla tre slagglagren gällde att materialet var löst packat, även om en viss skillnad kunde märkas mellan lager 1 och lager 2-3. Lager 1 hade sannolikt blivit omrört och stört när man grävde ner ledningsstolpen. Lager 2 och 3, som var något hårdare packade än lager 1, var belägna i direkt anslutning till vägbanan. Det löst packade materialet talar sannolikt för att slaggen har använts som fyllnadsmaterial respektive bärlager för vägen. Lagren representerar således troligen inte slagggvarp i ursprungligt läge, även om man dock inte helt kan utesluta att de tre lagren kan vara ”slagggvarpsbottnar”.

Förundersökningens frågeställningar om möjliga slagggvarps omfattning och utbredning samt olika deponeringsfaser i varpet, kan därför inte besvaras. Inte heller kan dateringen av eventuella slagggvarp besvaras tillfredsställande. De ¹⁴C-dateringar som gjordes passar i stora drag in på Hemmingshyttans brukningstid.

Referenser

Fornminnesregistret, Risinge sn

www.sofi.se/ortnamn

Muntligt

Lena Grandin, mineralkemist, Geoarkeologiskt Laboratorium, 24/1 2007

Tekniska uppgifter

Lokal Risinge-Falla 1:3 och 1:4 (Hemmingstorps hytta)
Socken Risinge socken
Kommun Finspång
Län och landskap Östergötland

Fornlämningsnummer RAÄ 236

Ekonomiska kartans blad 09519 (9F 1j Finspång)
Koordinater X6506384-6506460, Y1495734-1495770

Typ av undersökning Arkeologisk förundersökning
i form av antikvarisk kontroll

Länsstyrelsens dnr 431-18795-06
Länsstyrelsens handläggare Bror-Tommy Sturk
Länsstyrelsens beslut 2006-10-26
ÖLM dnr 444/06
ÖLM projektnr 530550

Uppdragsgivare Vattenfall Eldistribution AB
Kostnadsansvarig Vattenfall Eldistribution AB

Projektledare Erika Räf

Fältarbetstid 2006-12-04--06
Totalt undersöktes 90 löpm

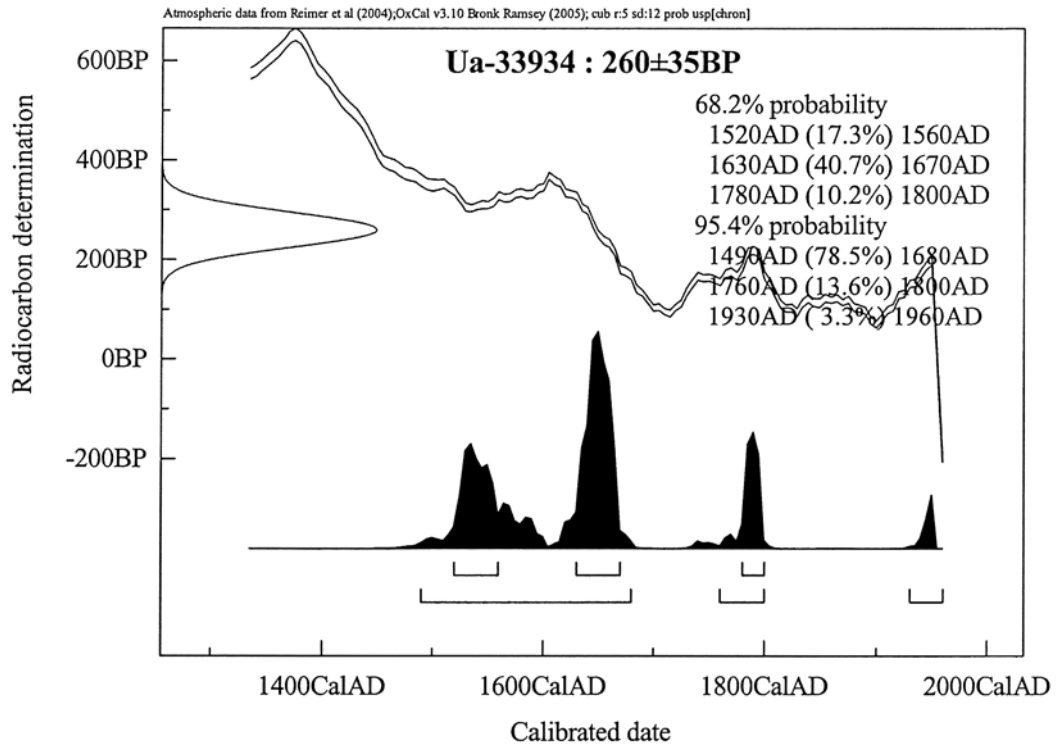
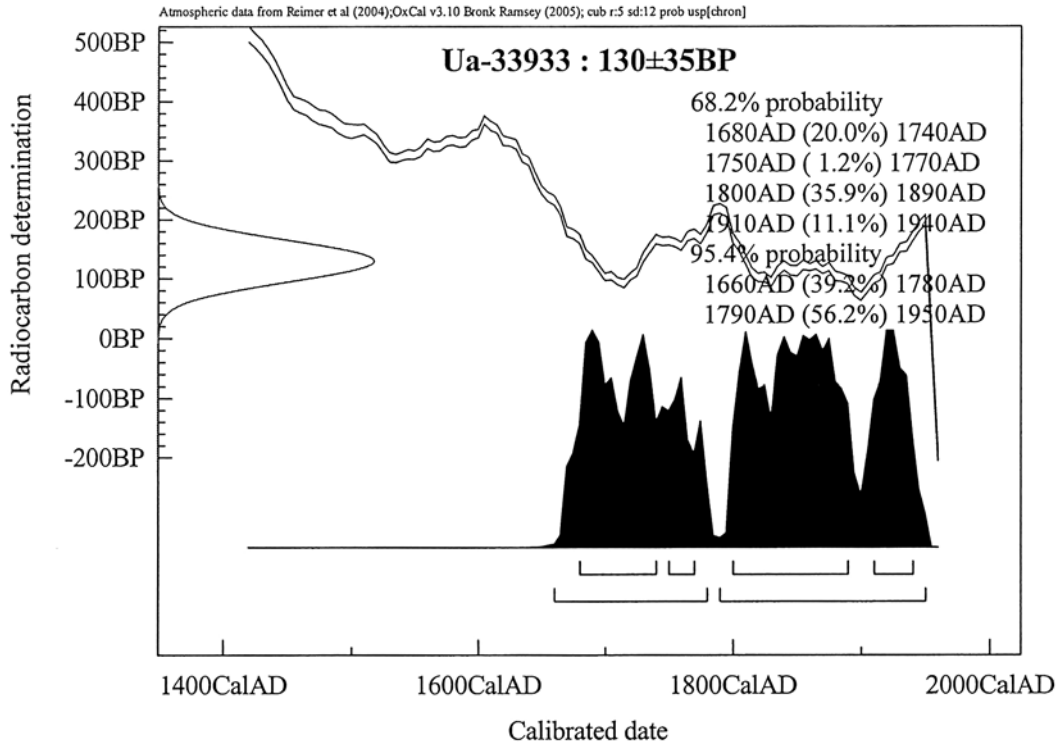
Fynd Nej
Foto Enbart digitala
Analyser ¹⁴C-analyser

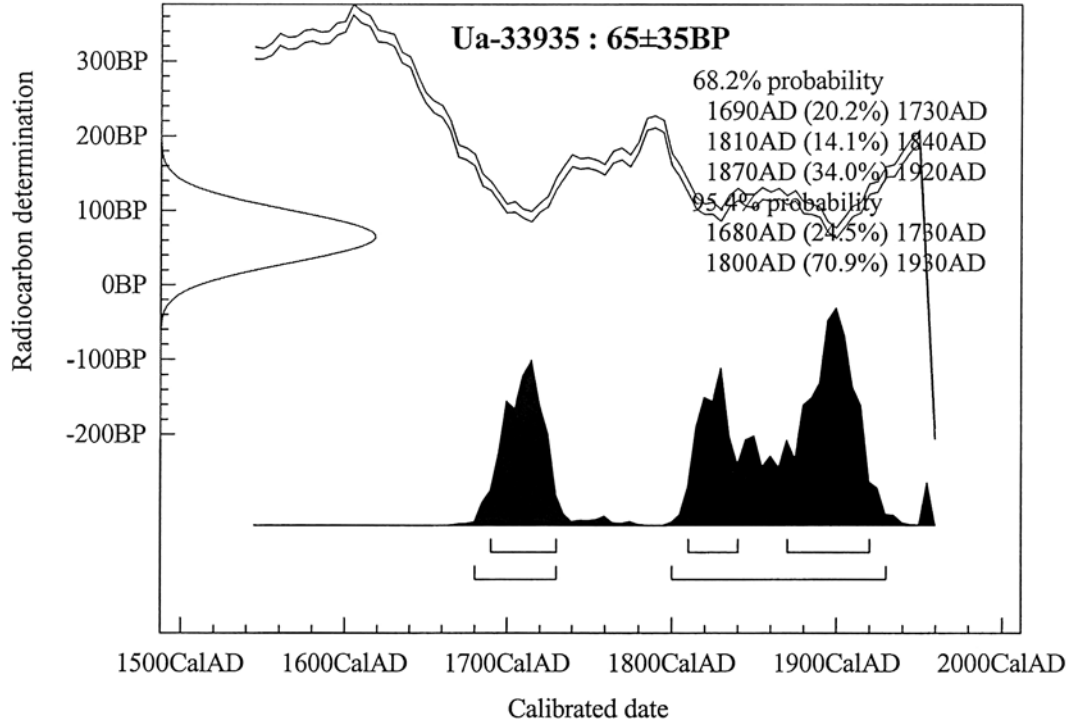
Grafik Erika Räf
Renritning -
Grafisk form Lasse Norr

Dokumentationsmaterialet förvaras på Östergötlands länsmuseum.

Ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriverket MS2008/06551
ISSN 1403-9273 Rapport 2008:118 © Östergötlands länsmuseum

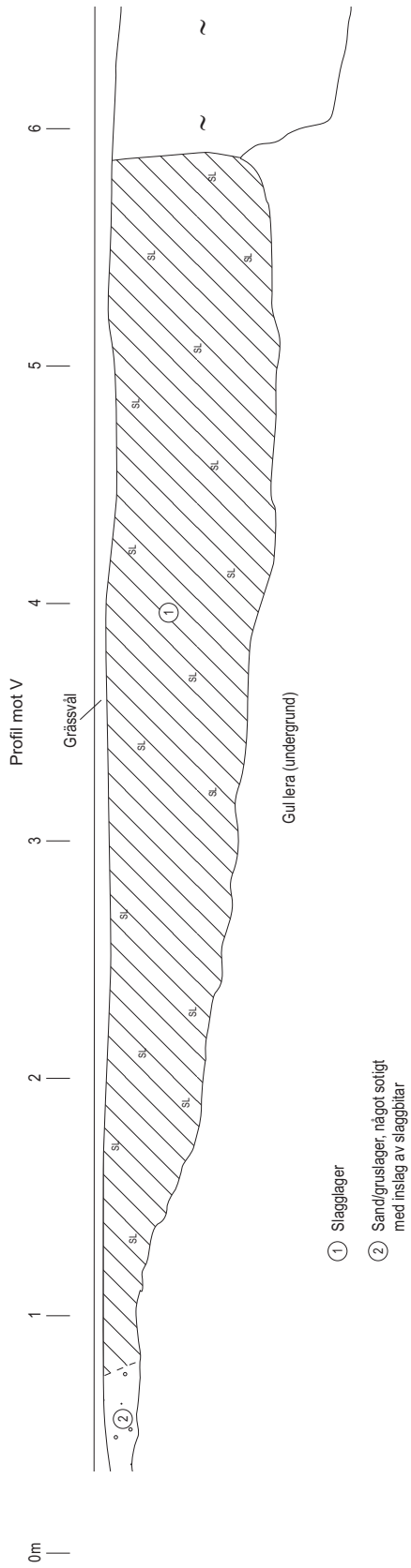
Bilaga 1. ¹⁴C-dateringar

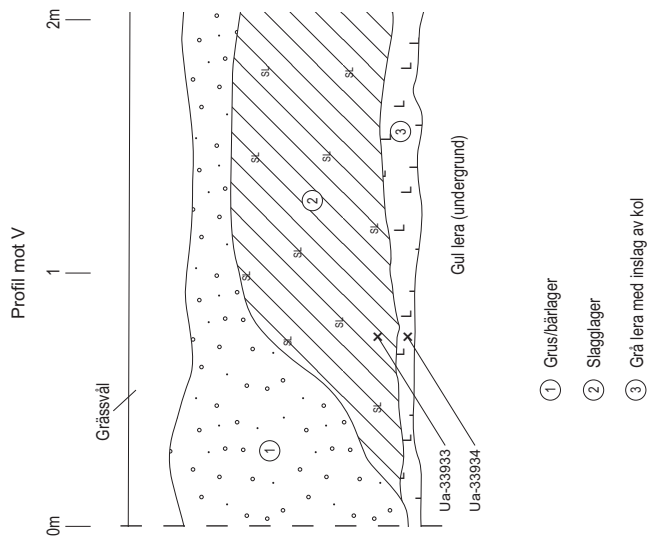

Bilaga 2. Ritningar

Då ritningarna är förminskade är skalan ca 1:30.

Risinge-Falla 1:3 och 1:4
 Risinge socken
 Finspångs kommun, Ög
 RAA 236
 Profiltitning, lager 1
 Skala 1:20
 Dnr 444/06
 2006-12-05 Erika Råf
 Renritning Johan Levin

Risinge-Falla 1:3 och 1:4
Risinge socken
Finspångs kommun, Ög
RAÄ 236
Profiriting, lager 2
Skala 1:20
Dnr 444/06
2006-12-05 Erika Räf
Renritning Johan Levin

Risinge-Falla 1:3 och 1:4
Risinge socken
Finspångs kommun, Ög
RAÄ 236
Profiriting, lager 3
Skala 1:20
Dnr 444/06
2006-12-05 Erika Råf
Renritning Johan Levin

Östergötlands länsmuseum utförde i december 2006 en arkeologisk förundersökning i form av antikvarisk kontroll i samband med schaktning för elkabel samt uppförande av nytt elskåp inom Hemmingstorp hyttområde (RAÄ 236), Risinge socken, Finspångs kommun. Fornlämningen omfattar bl a slaggvarp.

Den totala schaktsträckningen var ca 350 m, varav ca 90 m berörde fornlämningen. Längs med hela schaktsträckan inom den kända fornlämningen samt ytterligare ca 20 m norr om fornlämningens begränsning framkom lager med sotsvart sand, med måttligt inslag av slagg. På tre ställen i kabelschaktet framkom mer kompakta slagglager. Det rör sig sannolikt om slagg som bl a har använts som bärlager för väg. Slaggen representerar således inte slaggvarp i ursprungligt läge.